

Şamaxı Akademiyası

XVII əsrin məşhur türk alimi və səyyahı Övliya Çələbinin “Səyahətname”sindən məlum olur ki, hicri 1050-ci ildə (1640–1641) Şamaxıda 40 ibtidai məktəb və 7 mədrəsə olmuşdur. Çələbi bu məlumatı Avropa səfərindən qayıdarkən Şamaxıda olduğu vaxt öyrənmişdir.

1636-cı ilin axırları – 1637-ci ilin əvvəllərində Azərbaycanda olmuş alman alimi və səyyahı Adam Olearinin (Olearius) “Səyahətname”sində də Şamaxının məktəb təhsilindən bəhs edilir. 1727-ci ildə Amsterdamda fransız dilində nəşr edilmiş həmin “Səyahətname”də müəllif Şamaxıda gördüyü bir mədrəsədən söhbət açmışdır. Burada oxuyuruq: “Fevralın 5-də bazarın yanında yerləşən böyük bir saraya daxil olduq. Bina gözəl, kolleclər kimi bir çox qalereyadan və otaqdan ibarət idi. Biz orada orta yaşlı xeyli

adam gördük. Onların bəziləri əlində kitab gəzirdi, qalanları isə oturmuşdu. Öyrəndik ki, mədrəsə adlandırılan bu bina məktəb və ya kollecdir”.

Məlumdur ki, keçmişdə ibtidai məktəb və mədrəsələr, adətən, məscidlərdə yerləşərdi. Elm ocaqları və yüksək tipli mədrəsədlər üçün xüsusi binalar tikilirdi. “Səyahətname”də göstərilən təhsil ocağının bir çox qalereyası və otağı olan müstəqil binada yerləşməsi, müdavimlərin əsasən orta yaşlılardan ibarət olması onun yüksək tipli mədrəsə və ya Adam

Olearinin ifadəsi ilə desək, “Akademiya” olduğunu bildirir. Bu haqda o, belə yazır: “Onların (azərbaycanlıların – Ə.Y.) elmləri və incəsənəti öyrətmək üçün mədrəsə adlandırdıqları kollec və akademiyaları var. Orada tədris ilə məşğul olanları müderris adlandırırlar”.

Məşhur şərqşünas Fransua Bernal Şarmua bu tip mədrəsələrin müderrislərini professor, müdavimlərini isə aspiranta və elmlər namizədinə müvafiq hesab etmişdir. Çox maraqlıdır ki, A.Oleari həmin təhsil müəssisəsində kütləvi müəhazirələr oxunduğunu görmüşdür. O, burada tədris olunan riyaziyyat, astrologiya və sair elmlər üzrə tələbə və müəllimlərin ümumi bilik səviyyəsini yoxlamaq üçün onlarla xeyli söhbət etmişdir. 1637-ci il fevralın 5-də baş çəkdiyi təhsil ocağına ertəsi gün A.Oleari bir “gözəl qlobus” aparmışdır.

“Səyahətname”dəki qeydlər göstərir ki, təhsil dairələrini maraqlandıran əsas bilik sahələri əxlaq, poeziya, hesab, həndəsə, fizika, astronomiya, astrologiya, təbabət, fiqh və fəlsəfə olmuşdur. A.Oleari Şamaxının məhəllə məscidlərində yerləşən məktəblərlə də tanış olduğunu bildirir. Onun bu barədə qeydləri məktəb təhsili tariximizin öyrənilməsi baxımından çox qiymətlidir.

Göstərdiyimiz faktlar hələ XVII əsrdə Şamaxıda elm və təhsilin yaxşı inkişaf etməsi barədə təsəvvür yaradır. Təsədüfi deyil ki, “Səyahətname”də Şamaxı mədrəsələri kollec və akademiyası ilə bərabər sayılan şəhərlər sırasına daxil edilmişdi. Fikrimizcə, A.Olearinin Şamaxıda gördüyü xüsusi sarayda yerləşmiş mədrəsə vaxtilə akademiya tipli emi-pedaqoji bir mərkəz olmuşdur.

Əsəd Rza YƏQUBİ,
professor